

2024

Invisible Stories

Het vormgeven van
gemeenschappelijke
verhalen over recente
Europese
migratiestromen

EXECUTIVE SUMMARY

Invisible Stories

Het vormgeven van gemeenschappelijke verhalen over recente Europese migratiestromen

Dit document is geproduceerd als onderdeel van het project Invisible Stories, dat wordt uitgevoerd door de School met Klasse Foundation in samenwerking met Asociación Smilemundo en de Koning Boudewijnstichting, en wordt gefinancierd door het Erasmus+ programma van de Europese Commissie

Leader

School with Class
Foundation

Partners

BeLvue!
museum

Financed by

Erasmus+

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

4	Introductie
4	Doelstellingen
4	Onderzoeksmethodologie
5	Belangrijkste bevindingen
	Een bredere kijk op
6	migratie en Europese
	identiteit
8	Onzichtbare migratie
9	Aanbevelingen
10	Praktische implicaties
11	Conclusie

Introductie

Het Invisible Stories (INVIST) Project heeft tot doel leerkrachten geschiedenis, aardrijkskunde, burgerschap en sociale wetenschappen te ondersteunen in het geven van boeiende en leerzame lessen over de hedendaagse migratie in Europa en Europese identiteit. Het komt tegemoet aan de noodzaak om leerkrachten uit te rusten met de kennis en competenties die nodig zijn om les te geven over deze thema's. Het rapport weerspiegelt het onderzoek dat in de eerste fasen van het project is uitgevoerd. Dit onderzoek dient als een gemeenschappelijke basis van waaruit de ontwikkeling van de eigenlijk educatieve tools kan beginnen.

Doelstellingen

Het voornaamste doel van INVIST is om te verkennen of het mogelijk is om één enkel perspectief te bieden voor Poolse, Spaanse en Belgische leerkrachten of om een gemeenschappelijke aanpak te gebruiken die gericht is op onzichtbare verhalen (invisible stories) om het fenomeen migratie in perspectief te plaatsen. Door de focus te leggen op de ervaringen van migranten – groepen die vaak ondervertegenwoordigd zijn in de traditionele onderwijsaanpak – probeert het project een frisse en internationale blik te bieden op migratie en Europese identiteit. Deze aanpak heeft ook tot doel een gemeenschappelijk begrip te kweken van wat het betekent om 'Europees' te zijn, om zo het identiteitsgevoel onder toekomstige Europese burgers te versterken.

Onderzoeksmethodologie

Het onderzoek dat ten grondslag ligt aan dit project omvat een uitgebreide analyse die in verschillende fasen is uitgevoerd:

1. Deskresearch

Dit bestond onder andere uit een media-analyse om de dominante verhalen over migratie en Europese identiteit te identificeren die jongeren bereiken via zowel traditionele als sociale media. Ook werden de curricula van scholen onder de loep genomen om te beoordelen in hoeverre deze onderwerpen op dit moment officieel in de klas aan bod zouden moeten komen. Dit leidde ook tot de identificatie van leerkrachten die het meest lesgeven over migratie en Europese identiteit.

2. Bevraging van leerkrachten

Tijdens deze fase werden leerkrachten uit verschillende regio's en met verschillende onderwijsachtergronden geïnterviewd om inzicht te krijgen in hun eigen ervaringen en uitdagingen bij het lesgeven over migratie en Europese identiteit.

Deze kwalitatieve gegevens waren cruciaal om inzicht te krijgen in de praktische behoeften en verwachtingen van degenen die de belangrijkste gebruikers zullen zijn van de toekomstige educatieve tools die binnen het INVIST-project worden ontwikkeld.

3. Interviews met academici en experts

Tot slot werden er interviews afgenomen onder academici en andere experts, die bekend staan om hun expertise op één of meerdere van de (sub)thema's die centraal staan in het INVIST-project. Deze gesprekken maakten het mogelijk om de onderzoekstopics vanuit andere perspectieven dan alleen dat van de scholen te bekijken. De onderzoeksteams achtten de inbreng van academici en experts noodzakelijk om het project en toekomstige educatieve tools te onderbouwen met wetenschappelijke theorieën en bewijzen.

De projectpartners zijn zich ervan bewust dat er geen definitieve conclusies met betrekking tot migratie en de Europese identiteit kunnen worden getrokken uit het verrichte onderzoek. Het aantal leerkrachten, academici en andere experts waarmee is gesproken is daarvoor – omwille van praktische redenen – te beperkt en daardoor niet volledig representatief. Er wordt in dit rapport dan ook niet beweerd dat er één onbetwistbare waarheid wordt gepresenteerd. Los van de vraag of dat überhaupt mogelijk is, was het doel van de onderzoeksteams niet om uitputtend te zijn. De academici en experts fungeerden eerder als een wetenschappelijk comité dat de partners in het INVIST-project begeleidde met inzichtelijke (wetenschappelijke) informatie over cruciale vragen die beantwoord moesten worden. De input die zij leverden en de input van leerkrachten met betrekking tot hun ervaringen kunnen gezien worden als belangrijke indicatoren die de teams begeleidden bij de ontwikkeling van een educatieve toolbox met betrekking tot de reeds genoemde onderwerpen.

Belangrijkste bevindingen

1. Discours in de media

De media-analyse onthulde twee dominante discours: het eerste zet migratie neer als een bedreiging en een ander benadrukt de humanitaire aspecten. Deze narratieven resulteren vaak in een eenzijdig beeld, enerzijds met de focus op de negatieve aspecten en anderzijds op een geïdealiseerd beeld van migranten zonder ook de complexiteit te onderkennen. Daarnaast is er een breed scala aan andere, zij het minder vaak gehanteerde, narratieven in de media. Deze lijken echter minder invloed te hebben op de opvattingen van jongeren over migratie.

2. Analyse van curricula

Migratie is typisch een thema dat wordt behandeld tijdens aardrijkskunde, geschiedenis, sociale wetenschappen en burgerschapseducatie in zowel België, als Polen en Spanje. Uit de analyse blijkt dat lessen over migratie en Europese identiteit voornamelijk worden gegeven in het secundair onderwijs, gericht op leerlingen van 12 tot 18 jaar (met enkele verschillen tussen landen wat betreft de exacte leeftijdsgroepen).

Uit het onderzoek naar de curricula van scholen blijkt dat er grote verschillen zijn in de manier waarop migratie en Europese identiteit worden behandeld. Terwijl sommige leerplannen uitgebreide modules over deze onderwerpen bevatten, ontbreekt het andere aan diepgang en integratie. Over het algemeen is de diepgang van curricula met betrekking tot migratie en Europese identiteit beperkt, wat mogelijk leidt tot ongelijke niveaus van begrip onder leerlingen.

3. De ervaringen van leerkrachten

Uit de bevraging van leerkrachten in België, Polen en Spanje blijkt dat er verschillende manieren zijn waarop over migratie en Europese identiteit wordt lesgegeven. De meeste leerkrachten blijken ervaring te hebben met het behandelen van migratie, al variëren de methodes van land tot land. Het onderwerp Europese identiteit wordt minder vaak behandeld wanneer je dit vergelijkt met migratie. Wanneer het wordt besproken, is dit vaak in de context van feitelijke EU-gerelateerde lessen in plaats van tijdens lessen waarin het concept van Europese identiteit zelf verkend wordt.

Leerkrachten uit elk van de drie landen gaven aan behoefte te hebben aan origineel lesmateriaal, digitale (media)content en authentieke verhalen om de onderwerpen relevant te maken. Vaak maken ze hun eigen materiaal of moeten ze er zelf naar op zoek. Dit onderstreept de behoefte aan veelomvattende leermiddelen om effectief les te kunnen geven over migratie en Europese identiteit.

In de interviews benoemden de leerkrachten verschillende uitdagingen, waaronder het omgaan met vooroordelen en negatieve opmerkingen van hun leerlingen, een gebrek aan 'up to date' bronmateriaal, en de moeilijkheid om leerlingen met uiteenlopende achtergronden en ervaringen bij de les te betrekken. De leerkrachten spraken de behoefte aan concrete oefeningen en tools uit die hen kunnen helpen om deze kwesties op een effectieve manier te bespreken.

Een bredere kijk op migratie en Europese identiteit

Migratie

Het rapport belicht meerdere kanten van het fenomeen migratie. Migratie wordt beschreven als een complexe en veelzijdige kwestie zonder eenduidige, definitieve verklaring. Het gaat om zowel internationale als interne migratie en varieert van economische migratie tot vluchtelingenstromen en andere drijfveren zoals (onder andere) gezinshereniging, studie of (seksuele) identiteitsgerelateerde redenen. De uitdagingen in het bespreken van migratie worden duidelijk in de context van de verschillende landen. Zo wordt in België het debat bemoeilijkt door een sterk gepolitiseerde context, waar (onder andere) populisme en rechtse partijen bijdragen tot verwarring en weerstand.

Polen daarentegen wordt sterk beïnvloed door de Russisch-Oekraïense oorlog, die extra gevoeligheden met zich meebrengt. En er wordt gesuggereerd dat de brede bevolking in Spanje een vertekend beeld heeft van migratie als gevolg van de sensatiebeluste manier waarop migratiekwesities vaak in de media worden gepresenteerd. Dit alles lijkt de aanpak van migratievraagstukken nog ingewikkelder te maken.

Het rapport benadrukt de noodzaak om migratie in een historisch en ruimtelijk perspectief te plaatsen en om de verschillende soorten migratie uit te lichten. Het onderstreept het belang van een gebalanceerd verhaal dat zowel de positieve als negatieve kanten van migratie behandelt. De bevindingen bepleiten van een kritische benadering, waarbij bestaande dominante discoursen in twijfel worden getrokken en jongeren worden aangemoedigd om kritisch na te denken over wat migratie precies inhoudt.

Europese identiteit

De Europese identiteit moet ook als complex en veelzijdig concept worden beschouwd, waarbij wordt benadrukt dat het moeilijk is om één enkele, allesomvattende definitie vast te stellen. De identiteit wordt vaak gekoppeld aan de waarden van de Europese Unie, zoals respect voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en mensenrechten. Deze waarden worden gezien als fundamenteel, hoewel de identiteit zelf veranderlijk en aanpasbaar blijft en telkens evolueert wanneer er nieuwe lidstaten toetreden.

De geïnterviewde experts zijn het erover eens dat de Europese identiteit inherent vaag en abstract is, waardoor het voor veel mensen moeilijk is om er zich net zo sterk mee te identificeren als met hun nationale identiteit. Deze vaagheid heeft zowel een sterkte als een zwakte: het maakt het mogelijk inclusief te zijn, maar zorgt tegelijkertijd voor een gevoel van onthechting. Meer nog, ze suggereren significante verschillen tussen verschillende landen en demografische groepen. Mensen die vaak reizen of deelnemen aan programma's zoals Erasmus identificeren zich bijvoorbeeld sterker met Europa, terwijl mensen die minder zijn blootgesteld aan andere Europese culturen dat niet doen. Nieuwere EU-lidstaten voelen zich bovendien minder verbonden met deze identiteit dan de oorspronkelijke lidstaten van de EU.

De verbanden tussen migratie en Europese identiteit

In het rapport worden verschillende verbanden gelegd tussen migratie en Europese identiteit, waarbij wordt opgemerkt dat de twee kwesties in sommige opzichten nauw en onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Enkele punten waarop de concepten samen komen:

De identiteit van leerlingen met een migratieachtergrond

Leerlingen met een migratieachtergrond zouden zich meer verbonden voelen met een Europese identiteit dan hun autochtone leeftijdsgenoten, die zich vaak sterker verbonden voelen met nationale identiteiten. De Europese identiteit wordt gezien als meer inclusief en deze omarmt verschillende talen en culturen, terwijl nationale identiteiten vaak gebaseerd zijn op etnische en culturele gronden.

Migratie als hoeksteen van de Europese identiteit

Migratie wordt door sommige experts gezien als essentieel onderdeel van hoe Europa zichzelf definieert. Vaak is er een tegenstelling tussen "wij" (Europeanen) en "zij" (niet-Europeanen). Deze tegenstelling onderstreept de pogingen van de EU om haar identiteit te vormen ten opzichte van anderen.

Totstandkoming van een gesloten Europese identiteit

Er lijkt een spanningsveld te bestaan tussen de waarden van de EU en haar steeds strengere grensbeleid. Deze tegenstelling tussen de theoretische promotie van inclusieve waarden door de EU en haar praktische beleid kan leiden tot een meer gesloten en exclusieve vorm van Europese identiteit, wat discriminatie van niet-Europeanen en migranten in de hand kan werken.

Onzichtbare migratie

De onzichtbare verhalen (invisible stories), genoemd in de titel van dit project en gebruikt in het narratief dat ten grondslag zal liggen aan de educatieve tools, moeten worden gevonden onder zogenoemde onzichtbare migranten. De experts suggereren dat onzichtbare migratie verwijst naar migratiestromen en verhalen van migranten die weinig aandacht krijgen of volledig over het hoofd worden gezien. Deze onzichtbaarheid kan het gevolg zijn van verschillende factoren, zoals de wettelijke status van de migranten, hun sociale onzichtbaarheid of het gebrek aan een publiek debat over hun ervaringen.

Het rapport benadrukt dat onzichtbare migratie moeilijk te beschrijven is op Europees niveau vanwege de uiteenlopende historische en contextuele verschillen tussen landen. Er worden echter specifieke voorbeelden van onzichtbare groepen gegeven voor België, Polen en Spanje. Deze voorbeelden zijn te vinden in de onderstaande tabel.

België	Polen	Spanje
Migranten uit Zuidoost-Azië	Roma uit Oekraïne	Migranten uit Oost-Azië
Migranten uit China, Korea en Japan	Poolse emigranten in het Verenigd Koninkrijk	Migranten vlak voor en vlak na ze de grens oversteken
Migranten uit India en Pakistan en vergelijkbare kleine migratiestromen	Migranten uit Turkije	Irreguliere migranten
Buiten-Europese migratie als gevolg van kolonialisme, zoals migranten uit Congo	Migranten uit Afghanistan	Vrouwen uit Noord- en Subsahara-Afrika
	Mensen uit de LGBTQ-gemeenschap die emigreren als gevolg van hun zoektocht naar waardigheid en respect	Expats
	'Lifestyle' migranten	Toeristen

De groepen die in het schematische overzicht worden genoemd, vormen geen uitputtende lijst. Het kan nodig zijn om op zoek te gaan naar meer onzichtbare verhalen als dat nodig blijkt in de rest van het ontwikkelingsproces. Maar alleen al door naar dit overzicht te kijken, zou het duidelijk moeten zijn dat de verhalen achter deze groepen de potentie hebben om een ander perspectief op migratie en identiteit te bieden en de blik van leerlingen te verbreden. Zoals gezegd zijn er slechts twee verhalen over migratie die bijzonder dominant zijn in het publieke debat. De verhalen die tot nu toe onzichtbaar zijn gebleven, zouden deze lacune kunnen opvullen en zo het beeld van migratie en de manier waarop het wordt ervaren, kunnen veranderen. Hierbij moet er rekening mee worden gehouden dat groepen die in het ene land over het hoofd worden gezien, niet altijd even relevant zijn voor landen in andere delen van Europa. De te ontwikkelen tool moet flexibel genoeg zijn om hierop in te spelen, om te voorkomen dat deze te ver af komt te staan van bepaalde delen van de doelgroep.

Aanbevelingen

Wat de praktische kant van dit project betreft, is het de bedoeling om leerkrachten en hun klassen te ondersteunen bij het innemen van een kritische houding ten opzichte van migratie en Europese identiteit, bij het nadenken over deze kwesties, bij het aankaarten van dominante of 'officiële' perspectieven en bij het vergelijken ervan met de realiteit of met wat ze zelf denken. Om dit doel te bereiken zijn de volgende aanbevelingen gedaan:

1. Inhoud van de educatieve tools

Het wordt aanbevolen om flexibele leermiddelen te ontwikkelen. Deze instrumenten moeten kunnen worden aangepast aan verschillende nationale contexten, terwijl ze toch een gemeenschappelijk verhaal blijven vertellen. Ze moeten onder andere verhalen uit de eerste hand van migranten, interactieve activiteiten en materialen die stereotypen en verkeerde informatie aanpakken bevatten.

2. Pedagogische benaderingen

Er wordt aangeraden om leerkrachten verschillende methoden te laten gebruiken om leerlingen te betrekken, zoals verhalen vertellen, rollenspellen en diverse benaderingen die gebaseerd zijn op interactie en actieve deelname van de leerlingen. Het benadrukken van persoonlijke (onzichtbare) verhalen en ervaringen van migranten kan helpen om het onderwerp menselijker te maken, empathie bij leerlingen te bevorderen en bestaande overtuigingen uit te dagen.

3. Reflectie mogelijk maken

Leerkrachten moeten zich bewust zijn van hun eigen overtuigingen en beperkingen als het gaat om het omarmen van diversiteit. Het zou daarom nuttig zijn om tools te ontwikkelen die reflectie mogelijk maken. Zowel leerlingen als leerkrachten moeten door deze tools ondersteund worden in het kritisch denken over de onderwerpen die aan bod komen. De tools moeten leerlingen in staat stellen om cognitieve conflicten aan te gaan door informatie tegen te komen die hun bestaande opvattingen uitdaagt en die hen ertoe aanzet om hun denkbeelden te heroverwegen.

Praktische implicaties

Rekening houdend met al het bovenstaande, zijn er enkele praktische gevolgen die het ontwerp van de toolbox, de oefeningen en de andere inhoud beïnvloeden. De belangrijkste implicaties lijken te zijn:

1. Adresseer vooroordelen

De educatieve tools moeten gericht zijn op het bespreken en ontmantelen van vooroordelen, op het geven van een evenwichtig beeld van migratie aan leerlingen en op het bevorderen van een meer inclusieve mentaliteit. In dit verband moet worden opgemerkt dat dit niet betekent dat jongeren een volledig positief verhaal nodig hebben waarin de negatieve aspecten van migratie niet aan bod komen. Ze willen de wereld zien zoals deze is en het heeft geen zin om te proberen hen voor het thema te winnen door enkel een positieve invalshoek te hanteren.

2. Maak het begrijpelijk

Er moet rekening worden gehouden met de moeilijkheden rond migratie en de Europese identiteit, want die vormen de context waarin leerlingen hun mening hierover vormen. Het lijkt dus erg belangrijk om ze impliciet of expliciet aan te kaarten. Het is echter even belangrijk om ervoor te zorgen dat de complexe materie op een begrijpelijke manier wordt gepresenteerd, zodat leerlingen het echt begrijpen. Een optie waarvoor in dit verband gekozen kan worden is een aanpak waarin parallellen worden getrokken of waarin het migratieverhaal wordt verteld aan de hand van voorwerpen en metaforen (bijvoorbeeld aan de hand van voedsel of andere voorwerpen).

3. Een bottom-up benadering

Er lijken twee belangrijke redenen te zijn waarom het verstandig is om hulpmiddelen te ontwikkelen die zoveel mogelijk gebruik maken van een bottom-up benadering. Ten eerste zal een dergelijke aanpak helpen om leerlingen te betrekken en om de onderwerpen dichter bij hun beleavingswereld te brengen. Ten tweede kan de bottom-up benadering de verschillende (landspecifieke) contexten waarin de tools gebruikt moeten worden, vergemakkelijken.

4. Betrek mensen uit onzichtbare groepen zelf

Zowel academici, experts als leerkrachten benadrukken de noodzaak om mensen uit onzichtbare groepen zelf te betrekken bij de ontwikkeling van de tool. Leerkrachten zijn op zoek naar verhalen uit de eerste hand en ook vanuit ethisch oogpunt is het essentieel voor ontwikkelaars van (educatieve) tools om vertegenwoordigers van de verschillende groepen die deel zullen uitmaken van het project erbij te betrekken. Praten over deze groepen zonder met hen samen te werken zou een verkeerd signaal zijn.

Conclusie

Concluderend kunnen we stellen dat de partners die deelnemen aan het Invisible Stories (INVIST)-project een genuanceerd beeld hebben gekregen van hedendaagse migratie, Europese identiteit en de onderwijsbehoeften rond deze kwesties. Dit is gedaan door middel van uitgebreid onderzoek en samenwerking met docenten, academici en deskundigen. De bevindingen van het project onderstrepen het belang van een evenwichtige visie op migratie, een visie die zowel positieve als negatieve aspecten omvat en die kritisch denken bij leerlingen aanmoedigt. De aanbevelingen voor flexibele tools en diverse onderwijsbenaderingen onderstrepen de noodzaak om vooroordelen te ontkrachten, bestaande overtuigingen uit te dagen en een beter begrip van de problemen te bevorderen. In dit alles lijken onzichtbare verhalen een essentiële aanwinst voor het bevorderen van een frisse en meer alomvattende kijk op migratie en Europese identiteit bij leerkrachten en hun leerlingen.